

Шимон С. І.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПОНЯТТЯ МАЙНОВИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК СФЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОБІГУ МАЙНОВИХ ПРАВ

В праці обґрунтовуються висновки, що головною ознакою майнових цивільних правовідносин є можливість їхньої грошової оцінки, яка досягається завдяки об'єктові таких правовідносин – майновим цінностям; а також висновок про те, що не всі суб'єктивні права, які здійснюються в межах майнових правовідносин за своїм змістом є майновими правами.

Ключові слова: *цивільні правовідносини, об'єкт цивільних правовідносин, майно, майнові права.*

Відомо, що майнові відносини є складовою частиною предмета цивільно-правового регулювання. Проте їх сутність в сучасних працях практично не вивчається. Хоча в попередні періоди розвитку цивілістики вони були більш досліджуваною категорією, порівняно з поняттям “майно”, “майнові права”. Метою нашої праці є визначення сутності майнових цивільних правовідносин як сфери реалізації суб'єктивних майнових прав та обігу майнових прав як об'єктів.

Основи цивільно-правової теорії майнових правовідносин було закладено правознавцями “радянської” доби. Однією з фундаментальних робіт, в якій досліджувалося поняття майнових правовідносин, була праця С. Н. Братуся “Предмет и система гражданского права” (М., 1963). Деякі сучасники цього автора доволі критично поставилися до цієї роботи, звинувачуючи його в надмірній ідеологізації, а наступники - в непослідовності, оскільки вчений багато уваги приділив розрізненню майнових відносин в експлуататорському суспільстві та в соціалістичному. Варто зауважити, що хоча міркування цього вченого і мали ідеологічне забарвлення (як і праці всіх інших науковців, що творили в той історичний час), він обґрунтовував важливе значення відносин “особистої власності” громадян та їх правильної регламентації, що сприяло прогресивному розвитку цивільно-правової доктрини. Основний висновок С. Н. Братуся зводився до наступного: майнові відносини мають вольовий характер; вони пов'язані з різноманітними формами використання об'єктів власності й охоплюють власне відносини власності та їх динаміку; вони охоплюють процес розподілу засобів виробництва та результатів праці, процес обміну, економічний оборот [2, с. 28].

Подібну позицію підтримували В. А. Тархов та В. Ф. Яковлєв. Так, В. А. Тархов прирівнював майнові відносини до виробничих, з яких неможливо виключати вольовий момент; єдино, що, в різних суспільствах, на думку цього вченого, ступінь волі різний; загальними ж ознаками майнових правовідносин правник визнавав майнову обособленість суб'єктів та еквівалентність [11, с. 51, с. 62-65]. В. Ф. Яковлєв практично ототожнював майнові відносини та відносини власності, які, на його думку, становлять ядро предмета цивільно-правового регулювання; інші майнові зв'язки потрапляють до предмета цивільного права, виключно завдячуючи нерозривному зв'язку з відносинами власності; науковець обґрунтував думку, що обов'язковою ознакою майнових відносин є майново-розпорядча самостійність учасників [19, с. 31-

34]. Відмітимо, що архаїчне, на перший погляд, твердження цього вченого набуває нового сенсу у контексті сучасних теорій власності, які виходять за межі традиційного розуміння права власності як тріади повноважень щодо матеріалізованого предмета.

Вольовий характер як ознаку майнових відносин оспорував О. А. Красавчиков, формулюючи висновок, що майнові відносини є економічними, фактичними, конкретними, реальними, а не вольовими; вони складаються на основі економічних актів учасників соціальних зв'язків щодо володіння, користування, розпорядження матеріальними благами [5, с. 16].

Взагалі ж літературі радянського періоду проблема сутності майнових відносин вивчалася через призму їх співвідношення з економічними та виробничими. Було сформовано кілька наукових підходів. В одних працях майнові, економічні та виробничі відносини ототожнювалися, в інших майнові розглядалися як передумова виникнення економічних, ще в деяких майновими вважалися лише певна частина економічних відносин (які реалізуються через вольові акти). Було запропоновано й компромісне рішення: майнові відносини детерміновані економічними закономірностями, але вони є юридичними й виникають між людьми як конкретні вольові акти поведінки, правові відносини є їхньою формою, а економічні – змістом.

В сучасній науці ці підходи не одержали підтримки і розвитку, оскільки виглядають дещо застарілими, а крім того, вважають вчені, “ім притаманні певні крайнощі”: в основу першого покладено марксистсько-ленінські ідеї про незалежність виробничих відносин від волі людей, а другий взагалі не містить критеріїв для встановлення кола відносин, які називають майновими [15, с. 11].

В новітній юридичній літературі цьому питанню приділяється значно менше уваги; зміст майнових відносин видається таким очевидним, що автори українських навчальних видань взагалі не розглядають поняття майнових правовідносин, обмежуючись посиланнями на думки вчених радянського періоду, тоді як поняття і зміст особистих немайнових розглядають досить докладно. Між тим, від з'ясування, що являють собою майнові відносини, залежить відповідь на питання про сутність майна та майнового права. При цьому, з огляду на предмет нашого інтересу, особливість майнових відносин слід розглядати виключно з позиції їхнього об'єкта, адже інші їхні характеристики (вольовий характер, юридична рівність учасників, їхня майнова відокремленість) в даному випадку не можуть вплинути на результат.

Єдності в позиціях цивілістів у характеристиці майнових правовідносин, як вже відзначено, не спостерігалось в попередні періоди розвитку цивільно-правової науки і немає сьогодні. Юридична література демонструє різноманіття думок щодо цього питання; вчені характеризують майнові відносини як такі, що: виникають з приводу майна [1, с. 3]; можуть мати грошову оцінку [4]; складаються у сфері економічних відносин, їх об'єктами є майнові блага (речі, гроші, роботи, послуги), складаються між людьми з приводу майна, тобто того, що “людина має” [11, с. 36]; виникають з приводу майна, тобто будь-якого матеріального блага [6, с. 480]; пов'язані з використанням різних майнових благ (речей, робіт, послуг) [8, с. 12]; складаються, як правило, з приводу конкретного, реально існуючого майна [12, с. 13]; є конкретними, вольовими економічними, складаються з приводу належності, використання, переходу матеріальних благ [15, с. 4]; складаються з приводу матеріальних благ, мають

вартісний і товарно-грошовий характер [17, с. 6]; мають своїм об'єктом (предметом) майно [13, с. 8]; виникають між людьми з приводу речі, майна чи майнових прав [14, с. 31]. Автори останньої думки стверджують, що майнові відносини – це вольові відносини, в яких результати виробничих відносин виражаються як відносини між особами в їх приналежності одним і відчужуваності від інших чи переходу від одних до інших осіб. У зв'язку з тим, що майнові відносини стосуються речей, майна, майнових прав вони вважають доцільнішим йменувати їх речовими і поділяють такі відносини на три види: пов'язані з приналежністю майна, пов'язані з переходом майна від одних осіб до інших, пов'язані з реалізацією права майнових вимог (очевидно вважаючи це єдиним видом майнового права).

З наведених тверджень очевидно, що майновий характер цивільних правовідносин пов'язується: 1) з їхньою економічною природою; 2) зв'язком з “майном” (матеріальними благами), що виступає їхнім об'єктом; 3) вартісним характером та можливістю грошової оцінки.

Термін “економічний” в даному випадку вчені вживали, маючи на увазі причетність майнових відносин до товарного виробництва, національного господарства тощо. Однак, цей чинник лише висвітлює інший аспект майнових відносин, тому брати його за основу для визначення сутності цієї категорії недоцільно. Так, економічне благо визначається в науці як благо, “кількість якого обмежена, і кожен хотів би його мати більше, якби міг” [10, с. 142]. Таке твердження не дає нічого цінного з позиції цивільного права, хіба що вказує на можливість такого блага бути об'єктом цивільного обігу. “Обмежена кількість блага” в даному випадку є суто економічною характеристикою і ґрунтується на відомій теорії австрійського вченого К. Менгера про економічні блага, якими він вважав лише “такі блага, доступна до розпорядження кількість яких є меншою, ніж потреба в них” [7, с. 107]. К. Менгер поділяв усі блага на економічні та неекономічні; проводив розмежування благ за співвідношенням кількості доступних до розподілення в суспільстві благ з потребами; таке співвідношення може бути трояким: а) потреби перевищують наявну кількість благ; б) потреби є меншими за кількість доступних благ; в) потреби і доступні блага цілком перекривають одне одного. Для більшості благ справедливим є перше з тверджень – потреби перевищують кількість благ, доступних до розподілення. За таких умов кожен індивід прагне якомога повніше задовольнити власні потреби шляхом усунення інших; при цьому, незалежно від проведеного розподілення потреба в них певної частини осіб не буде задоволена, або ж буде задоволена лише частково. Відтак інтереси осіб, що наділені благом, та таких, що “обділені”, будуть протилежними. Тому власність виступає єдино можливим вирішенням проблеми невідповідності між потребами та доступним до розпорядження благами. Отже правопорядок вирішує задачу впорядкування господарства шляхом розподілення між окремими суб'єктами благ, доступних розпорядженню, та захисту суспільством тих суб'єктів, у володінні яких ці блага перебувають, з одночасним відстороненням від цього всіх інших індивідів.

З цієї економічної теорії деякі цивілісти роблять висновки юридичного змісту. Скажімо, російський правознавець О. А. Рибалов стверджує, що суб'єктивне майнове право є юридичним інструментом розподілу майна, за допомогою якого закріплюється

приналежність певного економічного блага та забезпечується його подальший перерозподіл. Вчений визначає це право як “опис належності економічного блага”. Він пояснює своє бачення категорії “майнове право” тим, що “головне завдання цивільного права” полягає саме в розподілі майна; цей висновок видається автору очевидним з огляду на обсяг норм, які регулюють майнові правовідносини. Порушення ж немайнових інтересів, вважає вчений, з позиції приватного права, у своїй більшості є всього лише юридичним фактом, який спричиняє виникнення майнових правовідносин [9, с. 82].

В результаті виявляється, що за своєю економічною природою майнові правовідносини є правовідносинами розподілення благ. Подібна думка висловлювалася ще класиками правової доктрини. Зокрема, П. П. Цитович зауважував, що саме розподілення економічних благ і є тим “фактичним матеріалом”, який впорядковується приписами позитивного права. З точки зору результату, завершеності, розподілення виступає “у вигляді прав у сенсі належності благ кому-небудь і для чого-небудь; через це питання про набуття благ, про встановлення належності їх комусь і для чогось з позиції цивільного права є питанням про способи набуття прав”. Вчений зазначав, що цивільне право по суті являє собою “сукупність постанов, велінь, позитивного права, які дають порядок і форми економічного розподілення в даний час і в даного народу: словом, цивільне право є правом розподілення” [18, с. 4-5].

Очевидно, що відповідні відносини йменуються “майновими” для того, щоб відобразити зв'язок цих відносин з певним майном (матеріальними благами). Однак, майно, як відомо, охоплює не лише матеріальні цінності як предмети фізичного світу, але й “безтілесні явища”, в тому числі права вимоги і подібні. Тому “економічна” природа майнових відносин якраз і полягає в їхньому зв'язку з матеріальними благами, а також іншими благами, що мають майнову цінність, яка виражається в його вартісному характері, можливості одержати відповідну грошову оцінку. Така характеристика майнових відносин відповідає підходу, що сформувався в англо-американському праві, який пов'язує “майновість” правовідносин з можливістю їхньої адекватної грошової оцінки. У вітчизняній науці свого часу подібні припущення висловлював А. Г. Гойхбарг щодо зобов'язальних правовідносин; вчений стверджував, що майновим є будь-яке зобов'язання, оскільки його невиконання може спричинити заміну обов'язком відшкодувати збитки, тобто грошовим зобов'язанням [3, с. 146].

Таким чином, на основі аналізу висловлених в літературі позицій стосовно майнових правовідносин можливо дійти висновку, що універсальною ознакою всіх видів майнових відносин і такою, що відбиває їхню сутність, виявляється саме вартісний характер, що полягає в можливості адекватної грошової оцінки. Ця ознака притаманна будь-якому іншому чиннику, який згадується в наведених вище думках вчених для характеристики таких цивільних правовідносин. Важливо, що вартісного характеру надає майновим правовідносинам саме об'єкт, з приводу якого вони виникають, тобто – майно, а також якість цивільних правовідносин як майнових визначається особливістю тих прав, які становлять зміст цих правовідносин.

Однак, не всі суб'єктивні права, які виникають в межах майнових правовідносин, є майновими за своїм змістом. В сукупності таких прав можна виділити три групи: по-

перше, майнові за змістом права, тобто ті, які являють собою забезпечену законом можливість особи задовольняти свої майнові інтереси безпосереднім впливом на певне майнове благо. По-друге, це немайнові за змістом права, які опосередковують набуття майнових прав (наприклад, переважні права тощо). По-третє, це немайнові права, які є підставою виникнення майнових, що безпосередньо на них ґрунтуються (немайнові права інтелектуальної власності). По-четверте, немайнові права, які ґрунтуються на майнових правах (право участі в товаристві). Проте, класифікація таких прав потребує спеціального дослідження.

Використані джерела:

1. *Брагинский М.* Гражданский кодекс. Часть первая. Три года спустя. (Комментарий с учетом принятых изменений ГК и новых законодательных актов) / М. Брагинский // *Хозяйство и право.* – 1998. – № 1. – С. 3-20.
2. *Братусь С. Н.* Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1963. – 197 с.
3. *Гойхбарг А. Г.* Хозяйственное право РСФСР: Гражданский кодекс. – Т. 1 / А. Г. Гойбарг. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Госиздат, 1924. – 269 с.
4. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. – Ч. 1. / под общ. ред. проф. Т. И. Илларионовой, доц. Б. М. Гонгалю, доц. А. П. Плетнева. – М., 1998. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/kodex-grazhdanskiy/2.htm>
5. *Красавчиков О. А.* Структура предмета гражданскоправового регулирования социалистических общественных отношений / О. А. Красавчиков ; науч. ред. : С. С. Алексеев, О. А. Красавчиков; отв. за вып. : В. М. Семенов // *Сборник ученых трудов: Теоретические проблемы гражданского права.* – Вып. 13. – Свердловск, 1970. – 145 с. – С. 5-21.
6. *Кузнецова Н. С.* Майнові відносини. /Н.С.Кузнецова/ *Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України : відп.ред. Я. М. Шевченко.* – К. : Ін Юре, 2009. – 982 с.
7. *Менгер К.* Основания политической экономии / К. Менгер / *Избранные работы.* – М. : Территория будущего, 2005.
8. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за відп. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця.* – К. : Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1. – 832 с.
9. *Рыбалов А. О.* Экономические блага и гражданский оборот / А. О. Рыбалов ; отв. ред. М. А. Рожкова // *Объекты гражданского оборота : сборник статей.* – М. : Статут, 2007. – 542 с. – С. 78-94.
10. *Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ.* – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.
11. *Тархов В. А.* Гражданское право. Общая часть. Курс лекцій / В. А. Тархов. – Чебоксары : Чув. кн. изд-во, 1997. – 331 с.
12. *Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика.* – 3-тє вид., переоб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
13. *Цивільне право України: академічний курс : підруч. : у двох томах / за заг. ред. Я. М. Шевченко.* – Т. 1. Загальна частина. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 520 с.
14. *Цивільне право України: Курс лекцій : у 6-ти томах.* – Т.1. Книга 1. / за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Харків : Еспада, 2004. – 176 с.
15. *Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / О. В. Дзера (керівник авт.кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової.* – К. : Юрінком Інтер, 2002 – Кн. 1 – 719 с.
16. *Цивільне право : навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів.* – К. : Вентурі, 1995. – 446 с.
17. *Цивільний кодекс України (науково-практичний коментар).* – Х. : ООО “Одіссей”, 2000. – 800 с.

18. *Цитович П.* Курс русского гражданского права. – Т. I. Учение об источниках права. – Выпуск I / П. Цитович. – Одесса : Типография Г. Ульриха, 1878. – 134 с.
19. *Яковлев В. Ф.* Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений : учебное пособие / В. Ф. Яковлев ; науч. ред. Г. И. Петрищева. – Свердловск, 1972. – 210 с.

Шимон С. И. *Понятие имущественных гражданских правоотношений как сферы реализации и оборота имущественных прав.*

В работе обосновываются выводы о том, что основным признаком имущественных гражданских правоотношений является возможность их денежной оценки, которая достигается благодаря особенностям объекта таких правоотношений – имущественным ценностям; а также вывод о том, что не все субъективные права, реализуемые в пределах имущественных правоотношений по своему содержанию являются имущественными.

Ключевые слова: гражданские правоотношения, объект гражданских правоотношений, имущество, имущественные права.

Shymon S. *The concept of property civil legal as a sphere of circulation and property rights.*

In article author substantiates findings that the mark of property is a civil legal possibility of their monetary value, which is achieved due to the object of such relationships - property values, and makes conclusion that not all subjective rights, which are carried out within property relationships for its content is property rights.

Keywords: civil legal relations, the object of civil relations, property, property rights.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

Можайкіна О. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РАННЬОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

У статті розкриваються питання: ранньої профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх у загальноосвітніх школах; проведення аналізу причин та умов виникнення зазначеного негативного соціального явища та визначення умов ефективної співпраці педагогічного колективу з батьками.

Ключові слова: делінквентна поведінка, неповнолітні особи, профілактика делінквентності

Соціально-економічні перетворення в Україні зачепили всі сфери людської життєдіяльності. Поряд з позитивними змінами, які стимулюють розвиток багатьох сфер життя, у суспільстві посилились такі негативні тенденції, як майнова нерівність, різке зниження духовних цінностей, посилення соціальної і психологічної дезорієнтації та дезадаптації, безробіття, складна криміногенна ситуація, зростання процесу деформації сім'ї. Все це позначилося на соціально-правових життєвих позиціях неповнолітніх.

Реальна ситуація в державі в умовах несприятливого впливу факторів соціальної і біологічної екології обумовила зростання небезпечних для підростаючого покоління і